

položaja, a za Pavla to je transfer u relaciju s Kristom (str. 544). Neki židovski teolozi danas optužuju Pavla da zanemaruje teologiju saveza i obraćenja, ali to dolazi od njegove participacijske eshatologije ili uključenosti u Krista. Za Pavla vršenje Tore jest doduše dobro, ali nije dovoljno za spasenje koje je dostupno samo u Kristu Isusu. Zato on nije prvenstveno teolog čovjekove ugroženosti i bijede nego vjesnik spasenja po Kristu i u Kristu. U tom smislu ne postoji precizna paralela za Pavlovu misao.

Str. 556–582 sadrže bibliografiju za koju je karakteristična interkonfesionalnost. Str. 583–608 donose popis citata iz SP, rabinskih i apokrifnih spisa, str. 609–616 popis imena, a 617–627 abecedni pregled glavnih pojmova.

Glavna zasluga ove studije jest novi pristup rabinskom židovstvu i Pavlu. Stručnjaci ne prihvaćaju sve autorove tvrdnje (usp. recenziju X. Jacquesa u *Nouvelle revue théologique* 1979, 896–898 i G. W. E. Nickelsburga u *Catholic Biblical Quarterly* 1979, 171–175). Osobito egzegeza ponekih Pavlovih tekstova izgleda usiljena. U jednom razgovoru švicarski katolički bibličar Dietrich Zeller (autor doktorske dizertacije *Juden und Heiden in der Mission des Paulus. Studien zum Römerbrief, Stuttgart* 1973) rekao mi je da smatra velikim nedostatkom Sandersovu pretpostavku da Pavao nije poznavao židovstvo svoga vremena. Makar se i ne slagali s glavnim zaključcima Sandersove knjige, bibličari će morati uzimati u obzir njegov rad koji svakako predstavlja novu epohu u proučavanju Pavla.

Mato ZOVKIĆ

R. PENNA: IL 'MYSTERION' PAOLINO. TRAIETTORIA E COSTITUZIONE, Brescia, Paideia 1978, str. 104.

Povod knjizi je tečaj egzegeze Ef koji je pisac držao kao gost na Papinskom biblijskom institutu u Rimu u ljetnom semestru 1975/76. U uvodu (str. 11–21) istražuje pojavu naziva *mysterion* u NZ općenito, posebno kod Pavla, te religijsko-povijesnu pozadinu u gnosi i židovskoj apokaliptici. U prvom poglavlju izlaže povijesno-spasenjski kontekst *mysteriona* sa slijedećim elementima: skrivенost, objavljenost, proširenost evangelizacijom pogana, *gnōsis* misterija, eshatonska konzumacija (str. 23–49). U drugom poglavlju istražuje pobliže sastav *mysteriona* naglašujući slijedeće komponente: teološku, kristološku, ekle-

zijalnu, antropološku i transcendentalnu (51–85). Svoje zaključke temelji na egzezi 1 Kor 2,1sl; Kol 1,27; 2,3; Ef 1,10; 2,11–18; 5,21–32. U zaključku (str. 87–92) kaže da jedini Pavao među novozavjetnim piscima cjelovito obrađuje temu misterija te da pokazuje znakova teološkog razvoja pri izlaganju ove teme. Penna ovako definira Pavlov pojam misterija: „Neistraživa spasotvorna odluka Božja, ostvarena i usredotočena na neusporedivom osobnom liku Krista raspetog i eshatonu, koja se linearno ispunja u povijesti i eshatonu na dvije razine: komunitarnoj (= ekklesia) i individualnoj (= novi čovjek). Pavlovo poimanje misterija potvrđuje da je biblijski Bog u različitim trenucima i oblicima (*polymerōs kai polytropōs* – Hebr 1,1) uvijek Bog „za nas“ (Rim 8,31) i „s nama“ (Mt 28,20) (str. 89).

U pogovoru (str. 91–92) spominje knjigu C. C. CARAGOUNIS: *The Ephesian Mystery. Meaning and Content*, Lund 1977, 199 str. koja je autoru došla do ruke kad je njegovo djelo bilo već gotovo pa nije mogla biti uvažena. Međutim ta knjiga, rađena po metodi generativne gramatike, predstavlja metodološku novost u pavlovskoj literaturi ali ne i sadržajnu, jer su rezultati vrlo oskudni.

U bibliografiji (93–97) navodi glavne članke i knjige o misteriju u SP, Kumranaca, gnostika i židovskoj apokrifnoj literaturi.

Dobra strana ove studije jest to što pojam misterija veže uz druge pojmove Pavlove teologije (kao npr. uz temu o novom čovjeku, str. 80–82), ali je problematično što ne vodi računa o deuteropavlovskom autorstvu Kol i Ef prema većini današnjih protestantskih i katoličkih bibličara, što bi onda tražilo da se glavni pojmovi tih poslanica ne svode na iste izraze u drugim poslanicama.

Mato ZOVKIĆ

J. GNILKA: DER KOLOSSERBRIEF (Herders theologischer Kommentar zum Neuen Testament X, 1), Freiburg, Herder 1980, 249 str.

Autor je profesor katoličke teologije na univerzitetu u Münchenu. Za isti niz priredio je Komentar Fil (1968, treće izdanje 1980) i Ef (1971, drugo izd. 1977), što je dobar dokaz da se njegovi komentari čitaju i prihvaćaju.

U uvodu obrađuje kršćansku zajednicu i grad Kolose u Maloj Aziji te sadržaj i jezik poslanice (1–26). Prema rezultatima njegova

istraživanja (kao prije njega E. Lohseova) Kol bi bila deuteronoma poslanica nastala oko god. 70. da zaštiti kršćansku zajednicu u Kolosima od opasne hereze pozivajući se na tradicijsku kerigmatSKU građu i Pavlov autoritet.

Tekst ove kratke poslanice Gnilka dijeli na slijedeće odsjeke: uvod (1–8); apostolsko i sveopće evanđelje (1,9–29); borba protiv hereze (2,1–19); ostvarivanje novog života (2,20–4,6); pogovor s osobnim vijestima (4,7–18). Prvi odsjek dijeli na pet manjih cjelina, drugi na četiri, treći na šest. Prema tradicionalnoj podjeli prva dva odsjeka (1,9–29; 2,1–19) bili bi dogmatski, a treći bi bio parenetski (2,20–4,6).

U skladu s općim usmjerenjem ovog niza, Gnilka donosi tri ekskursu o pitanjima vezanim za razumijevanje poslanice: 1) teološko-povijesno značenje pjesme o Kristu u 1,15–20 (str. 77–87); 2) hereza Kološana (163–170); 3) smjernice za kućni život (*Haustafeln* – str. 205–216). Osobito se u ovim ekskursima vidi autorova sposobnost da donese kratak pregled istraživanja te pokaže glavni sadržaj teksta sa stajališta prvih povijesnih čitalaca i današnjih kršćana.

G. ne dopušta grčki utjecaj u pozdravnoj formuli (str. 27), a u „bratu Timoteju“ koji je odmaknut od apostola Pavla u pozdravnoj formuli naslućuje autora poslanice. „Nada“ u 1,5 nije subjektivno iščekivanje nego dobro pohranjeno na nebesima, što predstavlja jedan od objektivno-prostornih pojmova Kol. U molitvi za napredak zajednice (1,9–11) najavljen je tema poslanice: naslovnici trebaju rasti u spoznajni volje Božje kako bi živjeli dostojno Gospodina.

Poziv na zahvalnost Ocu za prenešenost u vladavinu Sina njegove ljubavi (1,12–14) G. ne smatra sastavnim dijelom kristološkog himna kao neki drugi egzegeti, nego autorovim sastavom ad hoc koji služi kao uvod u himan. Himan u 1,15–20 prikazuje Krista kao posrednika stvaranja i izmirenja svega i egzegeti se slažu da je preuzet u Kol iz liturgijske tradicije prve Crkve. Ne slažu se u eventualnim dodacima sa strane autora Kol te u literarnoj strukturi himna. S većinom egzegeta njemačkog jezičnog područja G. smatra r. 17 i 18a međustrofom a r. 15–16 prvom, r. 18b–20 drugom strofom. Krist je u himnu nazvan Slikom, Prvorođencem, Glavom i Prvakom. G. nalazi paralele za ove izraze u Filonovoj nauci o Logosu (za razliku od Käsemanna i nekih drugih koji povijesno-religijskom pozadinom smatraju gnostičku spekulaciju o otkupitelju). Izraz *aparhe* iz r. 18b postoji također u Izr 8,22 za mudrost, u čemu treba priznati mudrosne motive koz-

mičke kristologije ovog himna. U prvoj strofi prikazana je Kristova uloga u stvaranju, u drugoj u otkupljenju. Gnilka kaže: „O stvaranju se govori radi otkupljenja, ili bolje: radi Krista Otkupitelja“ (str. 77). On naziva himan epohalnim novozavjetnim tekstom koji sadrži nauku o Kristu, o pomirenju svega s Bogom po Kristu i o kozmičkom dosegu Kristova djela. Današnja je važnost himna u tome što zove na kvalitetno ostajanje u Crkvi radi očitovanja kozmičkog dosega Kristova djela, jer življenjem evanđelja i misijskim djelovanjem Crkva uprisutnjuje sveopće pomirenje koje teče od proslavljenog Krista (str. 87).

U 1,21–23 G. s drugim egzegetima vidi primjenu himna na zajednicu vjernika u Kolosama: za pomirenost s Bogom dovoljna je krsna uključenost u Krista pa naslovnici trebaju ostati „stalni i nepoljuljani u nadi Evanđelja“ koje su čuli.

Odlomak 1,24–29 ima za temu Pavlov misijski rad među poganima. Glasoviti izraz *hos estin Hristos en hymin* G. prevodi i tumači: „... das ist: Christus unter euch, die Hoffnung auf Herrlichkeit“, to jest ekleziološki a ne mistično kao dobar dio egzegeta.

Drugo poglavlje Kol jest polemika protiv hereze prema kojoj Kristovo posredništvo nije dovoljno pa valja štovati anđele i viša bića u zraku. Ono počinje najavom teme (1,1–3) u kojoj je odlučna zaključna rečenica o dostatnosti Krista. Zatim autor poziva na ustrajnost u primljenoj vjeri (2,4–7) u čemu G. vidi tradiciju koja ne smije postati sterilna.

U odlomku 2,8–15 je napad na filozofiju kojoj su podlegli Kološani (*hē filosofia*) a sastoji se u ispraznom ljudskom mudrovanju. Pejorativni pojam filozofije preuzeo je, prema G., autor Kol od helenističkog židovstva. G. brzo prelazi preko spornog pojma *stoicheia tou kosmou* (2,8) koji i tako ostaje nejasan, jer ne znamo što su konkretno Kološani pod njim mislili. Osim što imaju iskrivljenu dogmatiku, lažni učitelji su i krivo pobožni a vjernike optužuju za nedostatak pobožnosti (2,16–19). Iako izraz *embateuō* u r. 18 znači religijsku inicijaciju u misterijskim kultovima pa bi to mogao biti znak da su heretici Kolosa gnostici poganskog porijekla, G. s pravom smatra da su oni helenistički Židovi koji su se osjećali elitom te osuđivali druge zbog nesposobnosti ili nespremnosti da štiju anđele i obdržavaju druge propise posebne askeze.

U parenezi (2,20–4,6) G. vidi razradu krsne pouke s primjenom na sveopću Crkvu koja praveke horizonte mjesne zajednice te s jedne strane nastoji dalje proklamirati misterij Krista a s druge bdjeti nad cjelovitošću

vjere u vlastitim redovima. U odlomku o novom čovjeku (3,9–11) participe aorista *apekdysamenoí, endysamenoí* G. s pravom prevodi indikativom a ne imperativom, kako to čine neki ezgegeti. Tekst aludira na kršni događaj i odnosi se prvenstveno na pojedine vjernike koji doživotno trebaju nastojati da postanu što sličniji Kristu. „Pojam čovjeka kao odraza slike (Bild des Bildes) upadno je srodan s Filonom za kojega je božanski Logos prvi pravi čovjek te je prema njegovoj slici bio stvoren empirijski čovjek“ (str. 188–189).

U posebnoj parenezi G. posvećuje veliku pažnju odnosima u kršćanskom braku i obitelji (3,18–4,1) te činjenici da autor Kol za ljubav upotrebljava grčki izraz *agape* a ne *eros*. Što se tiče pojma podložnosti žene mužu, djece roditeljima i robova gospodarima, oni su preuzeti iz ondašnjih društvenih i etičkih načela i prožeti kršćanskim „biti u Gospodinu“. Nastanak novozavjetnih propisa o kućnom redu G. svodi na „potrebu da se kršćanskim učiteljima dadne u ruke parenetska građa pomoću koje će moći pobijati pre naglašenu jednakost koja izlazi iz djelovanja Duha“ (str. 215). Zato bi Haustafeln bile antientuzijastički i „antirevolucionarni“ parenetski tekstovi.

U osobnim vijestima (4,7–18) nema najave osobnog Pavlova dolaska (kao u Flm) niti Apostolovih planova. U tome G. vidi znak da je Kol deuteropavlovski, ali nadahnuti i kanonski novozavjetni spis.

Uz komentare Kol koje su na njemačkom priredili E. Lohse (*Die Briefe an die Kolosser und an Philemon*, Göttingen 1968) i E. Schweizer (*Der Brief an die Kolosser*, Neukirchen 1976) Gniličin komentar predstavlja pravu ezgegetsku novost u njemačkom jezičnom području. Autor se trudio da odabiranjem problema iz povijesti istraživanja Kol pokaže što je ova poslanica značila prvim povijesnim čitaocima u okviru novozavjetne zajednice, ali i što ona znači današnjim kršćanima. Gnilička ezgegetira iz situacije svoje uključenosti u Crkvu.

Mato ZOVKIĆ

HENRI CAZELLES I SURADNICI, UVOD V SVETO PISMO STARE ZVEZE. Preveli Jože Faganel, Janko Jeromen, Vera Lamut, Franc Milavec, dr Jože Smej, Marko Urbanija i Janz Zupet pod vodstvom dr Jožeta Krašovca, Celje 1979.

Ovaj *Uvod* je djelo jedanaest francuskih biblijskih stručnjaka za Sveto pismo SZ. Sloven-

ski prevodjoci su uzeli u obzir novo prerađeno izdanje tog Uvoda iz godine 1974 (prvo izdanje se pojavilo 1957. godine). Ono slijedi najnovije zaključke biblijskog istraživanja. Pokazuje suvremeno stanje biblijskih znanosti.

Uvod ima šest dijelova i osam uvodnih brojeva. U uvodnim brojevima obrađuje povijesni okvir Svetoga pisma (Kanaan prije Izraela, zauzimanje Kanaana, izraelska monarhija, Asirija i Babilonija, perzijsko carstvo, Grčka i Rimsko carstvo). U I. dijelu razrađuje Petoknjžje odnosno Pentateuh (literarni vidik, kritika Petoknjžja, Petoknjžje i arheologija, novi pogledi literarne kritike, knjževni oblici Petoknjžja i teološki sadržaj). U II. dijelu obrađuje knjige ranih proroka (Jošua, Suci, Samuelove knjige i Knjige Kraljeva). U III. dijelu obrađuje kasnije proročke knjige (općenito o prorocima, proroci 8. stoljeća, proroci 7. st., proroci u doba izgnanstava i proroci u doba perzijske vladavine). U IV. dijelu obrađuje pisma ili hagiografe (Psalmi, mudroslovna knjževnost, Ruta, Jadikovke, Estera, Daniel, Ezra, Nehemija i Ljetopisi). U VI. i zadnjem dijelu obrađuje deuterokanonske knjige (Baruh, Tobija, Judita, Makabejci, Mudrost, Sirah, Dopune Esterinoj knjizi i knjizi Danielovoj). U priilog ovom udžbeniku za uvod u bibliju SZ govori već činjenica da su na njoj radili najbolji biblijski stručnjaci Francuske. Dugo vremena, sve od 1957, ova je knjiga u svijetu smatrana najboljim uvodom u Bibliju SZ. Tako dobar prijem doživio je kod čitalaca ovaj *Uvod* upravo zato što su bibličari poštivali napredak biblijskih znanosti, što su na znanstven a opet svima pristupačan način znali pripočeti rezultate svojeg višegodišnjeg istraživanja na području biblijske znanosti. Tako ovaj *Uvod* pruža čitatelju izvrstan uvid u Stari zavjet. On je napisan prije svega za svakog koji ljubi Sveto pismo; taj će u njemu naći rješenje svih poteškoća koje je dosad imao s Biblijom. Dakako, *Uvod* je napisan najviše kao udžbenik za studente teologije, za svećenike i katehete koji se dnevno ophode s Biblijom u svojem radu s ljudima. U *Uvodu* će svatko naći sve temeljne informacije o povijesnom okviru staroga svijeta, o knjževnim i govornim vrstama i karakteristikama, o značajkama pojedinih biblijskih knjiga i o njihovu teološkom sadržaju. Čitajući taj *Uvod* – ili još bolje – studirajući ga, postajemo sve otvoreniji za nova saznanja o Bibliji, jer riječ o Bogu i čovjeku nije nikad dovršena. Glavni izdavač *Uvoda* H. Cazelles veli u Predgovoru da knjigu moramo prihvatiti kao sredstvo, instrument za osobni rad sa Svetim pismom.

Slovenski je prijevod izvrstan, jezik tečan i lagan. Knjiga će stoga dobro doći i svakom studentu, svećeniku, katehetu iz Hrvatske. Uz